

YANMETİNLER BAĞLAMINDA ÖNSÖZLER ÜZERİNDEN MANİPÜLASYON KONUSUNDA KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME: İNGİLİZCE VE FRANSIZCA İLK KUR'AN ÇEVİRİLERİ¹

A COMPARATIVE STUDY ON THE MANIPULATION ON THE PREFACES IN
TERMS OF PARATEXTS: THE FIRST FRENCH AND ENGLISH
TRANSLATIONS OF THE HOLY QUR'AN

Dr. Recep HATİPOĞLU

Bursa Uludağ Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, rhatipoglu@uludag.edu.tr
Bursa / Türkiye
ORCID: 0000-0002-7229-180X

ÖZET

Çeviride manipülasyon tarihin her döneminde zaman zaman karşılaşılmış bir olgudur. Literatürde yer alan, “Bütün çeviriler, kaynak metnin belli bir amaç için bir şekilde manipüle edildiğini ima eder,” veya “Çeviri ideolojiden ayrı düşünülemez” gibi ifadelerin doğruluğu özellikle kutsal metin çevirilerinde ve sosyal medya ile siyasi içerikli çevirilerde karşılaşılan bir durumdur, zira mensubu olmadığımız bir dinin kutsal kitabının çevirisi hem zordur hem de ciddi bir hassasiyet gerektirir ve ayrıca siyasi içerikli ve sosyal medya çevirilerinde manipülasyon zaman zaman başvurulan bir yöntemdir. Kur'an çevirilerini incelediğimizde, ekleme, çıkarma, değiştirme gibi çeviri stratejilerine sık sık başvurulduğu dikkat çekmektedir. Ancak yapılan manipülasyonlar her zaman kasıtlı olmamakla birlikte, nadir karşılaşılan bazı durumlarda okuyucunun önsözler vasıtasıyla manipüle edildiği de karşılaşılan bir durumdur. 1647 yılında André du Ryer tarafından *L'Alcoran de Mahomet* başlığıyla yapılan ilk Kur'an çevirisi ve bu çeviriden hareketle 1649 yılında Alexander Ross tarafından *The Alcoran of Mahomet* adıyla yapılan İngilizce çevirisinin “Okuyucuya” başlıklı önsöz kısmında okuyucuyu yönlendirme amaçlı manipülasyona başvurulduğu görülmektedir. Bu çalışmada, ilk Fransızca ve İngilizce Kur'an çevirileri yan metinler bağlamında önsözlerde manipülasyon açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Çeviride Manipülasyon, Yanmetin, Önsöz, Kur'an

¹ Bu makale, 29.04.2023 tarihinde 4. Uluslararası Hasankeyf Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi'nde yapılan sözlü sunumun genişletilmiş şeklidir.

ABSTRACT

The manipulation in translation is a fact that can sometimes be seen through history. The statements such as, “All translations imply that the source text is manipulated in some way for a specific purpose”, and “Translation cannot be thought differently from ideology” are partly correct especially in the sacred texts, social media translations and translations related to politics because the translation of a sacred text related to a religion to which you are not connected is very difficult and it necessitates precision, and also the manipulation in translations of social media and political texts is a way sometimes used to manipulate. When the translations of the Qur’an examined, the strategies such as addition, omission, modulation are seen to be used very often. However, even though the manipulation is not usually deliberate, the using of prefaces is a way sometimes used to manipulate the readers. In the first Qur’an translation in French done by André du Ryer in 1647 and the first translation in English directly from the French version by du Ryer, it can be seen that the readers are manipulated through the section “Au lecteur” in French translation and “To the reader” in English version. In this study, the first French and English translations of the Qur’an will be examined with regards to the manipulation in the prefaces in terms of paratextes.

Keywords: Translation, Manipulation in Translation, Paratexts, Preface, Qur’an

1.GİRİŞ

Manipülasyon hayatın her alanında karşılaşılan bir olgu olup, özellikle yazılı ve görsel basında, çoğunlukla sosyal medyada sık sık karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde çeviride manipülasyon olgusu da zaman zaman karşılaşılan bir durumdur. Literatürde yer alan, “Bütün çeviriler, kaynak metnin belli bir amaç için bir şekilde manipüle edildiğini ima eder,” veya “Çeviri ideolojiden ayrı düşünülemez” gibi ifadelerin doğruluğu özellikle kutsal metin çevirilerinde ve sosyal medya ile siyasi içerikli çevirilerde karşılaşılan bir olgudur. Manipülasyon nedir? TDK Güncel Türkçe Sözlük’ünde manipülasyon, “seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla bilgileri değiştirme” şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak bu değiştirme her zaman olumlu anlamda olmayıp, bazı durumlarda, “kişinin kendi çıkarı veya ideolojik anlayışı doğrultusunda” olumsuz anlamda da yapılmaktadır. Çeviride manipülasyonun kesin bir tanımı olmayıp bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır (Kramina, 2004: 37). Bu konu birçok bilim insanı tarafından hem olumlu hem de olumsuz anlamda ele alınmıştır.

Lefevere (1992: 26), çevirmenlerin üzerinde çeviri esnasında iki ayrı kısıtlama/baskı olduğunu belirtir:

- 1-Çevirmenin kendi ideolojisi (bilinçli veya bilinçsiz) ve;
- 2-Hedef dildeki “hakim poetika, yani yazım tekniği, üslup, baskın temalar, prototip karakterler, durumlar ve semboller” ile “edebiyatın bütün olarak ne olduğu ve sosyal sistemde nasıl olması gerektiği.”

Farahzad (1999: 156), ‘bilinçli’ ve ‘bilinçsiz’ olmak üzere iki tür manipülasyon olduğunu belirterek, ‘bilinçli sürecin, çeşitli sosyal, siyasi ve başka faktörler nedeniyle çevirmen tarafından kasıtlı olarak bilinçli manipülasyona yönlendirdiğini; ancak bilinçsiz manipülasyonun, genellikle psikolojik bir olgu olduğunu ve psikolojik faktörlerin etkisiyle gerçekleştiğini ifade eder. Dukate (2007: 134), kutsal metinlerin, açıklayıcı ve bilgilendirici bir işleve sahip olup ‘özel metin’ kategorisinde yer aldığını ve bu metinlerde tercih edilen çeviri stratejisinin ‘sözcüğü sözcüğüne’ (literally) stratejisi olduğunu vurgular zira en ‘sadık’ çeviri stratejisinin bu olduğunu belirtir. Müslümanların kutsal kitabı olan Kur’an da, tanrı sözü olduğu kabul edilmesi nedeniyle manipüle edilmeden çevrilmesi gerekir. Dukate (2007: 136)’ye göre, hiçbir çeviri, yeterince orijinal metnin yerini alamaz ve bu nedenle Kur’an’ın çevrilmesini geleneksel olarak uygunsuz olarak değerlendirilir. “Kur’an eğer çevrilecekse, sadece bir Müslüman tarafından çevrilebilir. Çeviri ve tüm türevleri tırnak içinde verilmelidir. Zira çeviri, kaynak metnin yerine geçmeyen sadece bir yorum olup kaynak metni açıklayan veya yeniden ifade edildiği bir metindir.” (Mustapha, 1998/2001: 201).

Önsöz nedir? Wikipedia sitesinde önsöz şu şekilde tanımlanmaktadır: “Önsöz veya ön söz, kitapların giriş kısmına konulan, o eserin konusunu, amacını, işleniş biçimini anlatan yazı, mukaddime.” Aynı yazının devamında şu açıklamalara yer verilmektedir: “Önsöz, genellikle kitabın fikrinin nasıl ortaya çıktığını, eserin amacını, kitabın yazılması ve yayınlanması sırasında yaşananları anlatır. Çoğu zaman kitabın yazılması ve yayınlanması sürecinde yazara yardımcı olan ve fikir sağlayanlara bir teşekkürle son bulur. Kitabın asıl metniyle ilgili bilgiler, önsöz yerine *giriş* kısmında veya ayrı bir maddeler dizisi halinde ele alınır. Genette (1997: 197), yan metinleri incelediği eserinde önsözün başlıca işlevinin, ”metnin hakkıyla, gereği gibi okunmasını temin etmek” olduğunu ve bir önsözde, konunun önemi ile ilgili bir ifadenin şüphesiz okuyucu açısından metni değerlendirmek için en önemli delili oluşturduğunu ifade eder. Dolayısıyla çevirmen tarafından yazılan bir önsöz veya okuyucunun dikkatini çekmek için yazılan bölümlerde, eseri okumaya başlamadan önce okuyucu olumlu veya olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Novalis, önsözün, “kitabın kullanma yönergesi” olduğunu dile getirir. Çevirmen, çevirisini yaptığı eser hakkında bilgi vermek isterse, bu bilgilerin okuyucunun eser hakkında olumsuz düşünmesine sebep olmayacak, aydınlatıcı ve tarafsız bir yolla vermesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. İncelediğimiz Kur’an metinlerinde doğrudan bir önsöz bölümü yer almayıp, önsöz yerine geçecek olan ve iki sayfadan biraz fazla bir bölüm yer almaktadır. Fransızca metinde bu bölüm “*Au lecteur*” (okuyucuya) ve İngilizce metinde ise “*The French Epistle to the Reader*” (Okuyucuya Fransızca Risale) başlığıyla yer almıştır.

2.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu çalışmada, 1647 yılında André du Ryer tarafından *Kur’an*’ın aslından Fransızcaya ilk defa çevrilen ve *L’Alcoran de Mahomet* adıyla yayınlanmış olan Fransızca ilk Kur’an’ın girişinde yer alan ve André du Ryer tarafından yazılan “*Au Lecteur*” (Okuyucuya) başlıklı kısım ile Fransızca çeviriden İngilizceye Alexander Ross tarafından çevrilen ve *The Alcoran of Mahomet* adıyla yayınlanan İngilizce ilk Kur’an’ın başında yer alan “*The French Epistle to the Reader*” (Okuyucuya Fransızca Risale) adlı bölümler incelenmiş ve okuyucuyu yönlendirme amaçlı yapılan manipülasyon ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, manipülasyonun sadece yapılan çeviri üzerinde değil, aynı zamanda önsöz, sonsöz gibi bölümlerde de yapılabildiğini ve okuyucunun etkilenmeye çalışıldığını ortaya koymaktır.

AU LECTEUR.

LE Livre est une longue conference de Dieu, des Anges, & de Mahomet, que ce faux Prophete a inventée assez grossierement; tantôt il introduit Dieu qui lui parle & lui enseigne sa Loi, après un Ange, puis les Prophetes, & souvent il fait parler Dieu en pluriel par un stile qui n'est pas ordinaire; Il declame contre ceux qui adorent les Idoles, particulièrement contre les habitans de la Ville de la Meque, & contre Corais qui étoient ses ennemis à son évenement. Il a intitulé ce Livre **AL-CORAN**, comme qui diroit le Recueil des Preceptes; Il l'appelle aussi **EL FORCAN**, c'est à dire, qui distingue le bien d'avec le mal; Il l'a divisé en plusieurs Chapitres, ausquels il donne telles inscriptions que bon lui

La famille de Corais étoit puissante en Arabie au temps de Mahomet.

Resim 1. İlk Fransızca Kur'an'ın başında yer alan "Okuyucuya" başlıklı bölüm

THE FRENCH EPISTLE TO THE READER.

THE Book is a long conference of God, the Angels, and Mahomet, which that false Prophet very grossly invented; sometimes he introduceth God, who speaketh to him, and teacheth him his Law, then an Angel, anon the Prophets, and frequently maketh God to speak in the plural, in a stile that is not ordinary. He declaimeth against such as worship Idols, particularly against the Inhabitants of the City of Mecca, and against the * Coreis, who were enemies to his design. He intituled this Book the Alcoran, as one would say, the Collection of Precepts: He likewise termed it El Forcan, that is, that distinguisheth good from evil: He divided it into many Chapters, to which he gave what inscription he thought good: he most commonly inti-

* The Coreis were a powerful family in Arabia, in Mahomet's time.

Resim 2. André du Ryer tarafından çevrilen Fransızca Kur'an'dan hareketle çevrilen ilk İngilizce Kur'an'ın başında yer alan "The French Epistle to the Reader" başlıklı bölüm

Ayrıca çeviri eserlerin girişinde ve "Okuyucuya" adlı bölümün hemen arkasında, İslam dini hakkında genel bilgilerin verildiği "Türklerin Dininin Özeti" başlığı adlı bir bölüm yer almaktadır. Fransızca'dan yapılan İngilizce çevirisinde de aynı bölüm yer almaktadır.

S O M M A I R E
D E L A
R E L I G I O N
D E S T U R C S .

*Es Turcs croyent un seul Dieu en une seule personne, Crta-
teur du Ciel & de la Terre,
Remunérateur des bons, &
punisseur des méchans, qui a
créé le Paradis pour recompenser les gens
de bien, & l'Enfer pour la dernière puni-
tion des crimes. Ils croyent que Mabo-
met est un très-grand Prophete, que
Dieu l'a envoyé au monde pour enseigner
aux hommes le chemin de salut, & se
nomment Musulmans, c'est à dire, les
resignez en Dieu ou les sauvez.
Ils croyent au Decalogue de Moïse, &
sont obligez de l'observer; ils fétent le
Ven-*

Resim 3. Fransızca ilk Kur'an'ın "Okuyucu"ya bölümünün hemen arkasında yer "Türklerin Dininin Özeti" başlıklı kısım

Yukarıda ilk sayfasını verdiğimiz kısımda İslam dininin esasları hakkında bilgi verilmektedir ancak bu başka bir çalışmanın konusunu oluşturduğu için burada üzerinde durulmayacaktır.

A
S U M M A R Y
O F T H E
Religion of the *Turks*.

THE *Turks* believe one sole God, in one sole Person, Creator of Heaven and Earth; the rewarder of the good, and punisher of the wicked; who hath created Paradise for the recompence of the righteous, and Hell for the last punishment of crimes. They believe that *Mahomet* was a very great Prophet, whom God sent into the World to teach men the way of salvation, and call themselves *Musulmans*, that is to say, recommended to God, or saved.

They believe the Decalogue of *Moses*, and are obliged to observe it; they celebrate Friday as the Christians Sunday, that day they assemble in Temples at noon, to pray.

They

Resim.4 İlk İngilizce Kur'an çevirisinin "The French Epistle to the Reader" başlıklı bölümün hemen arkasında yer alan "Türklerin Dininin Özeti Başlıklı" kısım

3.BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Orijinalinden yapılan Fransızca çevirisinde "Au Lecteur" (Okuyucuya) ve Fransızcasından İngilizceye yapılan çevirisinde "The French Epistle to the Reader" (Okuyucuya Fransızca Risale) adlı ve çevirmen tarafından yazılmış, önsöz yerine geçebilecek kısmı incelediğimizde manipülasyon olarak nitelendirdiğimiz şu ifadeleri tespit ettik:

Örnek 1.

Fransızca ifade: Ce livre est une longue conference de Dieu, des Anges & de Mahomet, que ce faux Prophete a inventée assez grossierement;

Fransızcadan yapılan İngilizce çevirisi: The book is a long conference of God, the Angels and Mahomet, which that false Prophet very grossly invented;

Öncelikle, Fransızcadan İngilizceye yapılan çevirinin hiç değiştirilmeden aktarıldığı görülüyor. Ele aldığımız bu ilk cümle Türkçeye, "Bu kitap, Tanrının, Meleklerin ve Muhammed'in uzun bir konuşması olup, bu sahte Peygamber tarafından bariz bir şekilde uydurulmuştur" şeklinde çevrilebilir.

Burada üç kelimeye özellikle dikkat çekmek gerekir:

ce faux Prophete (İng. *False Prophet*): Burada geçen "**faux**" sözcüğü "**sahte**" anlamına gelmekte ve Hz. Peygamber sahte olarak nitelendirilerek okuyucu daha baştan olumsuz bir imaj oluşturularak manipüle edilmektedir.

Yine aynı cümlede geçen "**inventée**"(invented) sözcüğü "**icat etmek, uydurmak**" anlamına gelmektedir.

“İcat etmek” sözcüğü, TDK sözlüğünde “İlk kez yeni bir şey yaratmak; bir şeyi gerçekmiş gibi göstermek” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla burada du Ryer, bu Kur’an’ın Allah kelamı olmadığını ve Hz. Peygamber tarafından uydurulduğunu ifade ederek okuyucuyu yönlendirmektedir.

Aynı cümlede geçen “*grossierement*” (grosly) sözcüğü de “bariz bir şekilde” anlamına gelen bir zarf olup, “uydurmak” fiilinin anlamını güçlendirmekte ve okuyucunun daha iyi etkilenmesi için fiilin anlamı desteklenmiştir.

Örnek 2.

Yine du Ryer’in yazmış olduğu aynı bölümde ve İngilizce çevirisinde şöyle bir cümle yer almaktadır:

Fransızca ifade: “*Il les divise en plusieurs signes ou versets qui contiennent les ordonnances & fables, sans observation ni de suite ni de liaison de discours, ce qui est cause que tu trouveras en ce Livre un grand nombre de pieces détachées et diverses repetitions de mêmes choses.*”

Fransızcadan yapılan İngilizce çevirisi:

“*He divided it into many signs, or Verses, that contain his ordinances and fables, without observation either of the consequence, or connexion of the discourse, which is the cause thou shalt find in this Book, a multitude of incongruous pieces, and divers repetitions of the same things.*”

Bu cümleyi Fransızca ifadeden hareketle Türkçeye şöyle aktarabiliriz:

“Onları, söylemde ne sıra takibi ne de bağlantıyı dikkate almadan emir ve masalları içeren ayetlere böler ve bu nedenle bu Kitapta, çok sayıda birbirinden kopuk ve aynı şeylerin tekrarını göreceksin.”

Burada geçen “*fable*” sözcüğü Tahsin Saraç’ın Fransızca-Türkçe sözlüğünde, “*masal, öykü; mitoloji, uydurma; martaval, masal, yalan; konu*” olarak açıklanmaktadır. Çevirmen burada “*masal, uydurma*” ifadesi kullanarak ayetlerin Allah kelamı olmayıp Hz. Peygamber tarafından uydurulan sözler olduğu izlenimi uyandırarak okuyucuyu manipüle etmektedir.

Yine aynı cümlede geçen, “*pieces détachées*” ifadesi “*birbirinden kopuk, saçma parçalar*” anlamına gelmekte ve böylece okuyucuya surelerin anlam bütünlüğüne sahip olmadığı, ayetlerin birbirlerinden kopuk olduğu söylenerek okuyucu yanıltılmaktadır.

Örnek 3.

Yukarıdaki cümlelerin devamında şu ifade yer almaktadır:

Fransızca ifade: “*Il a été expliqué par plusieurs Docteurs Mahometans, leurs explication est aussi ridicule que le texte.*”

Fransızcadan yapılan İngilizce çevirisi: “*It hath been expounded by many Mahometan Doctors, their exposition being as ridiculous as the Text.*”

Fransızcasında hareketle bu cümleyi Türkçeye şu şekilde aktarabiliriz:

“(Bu Kitap) Birçok Müslüman alim tarafından açıklanmıştır; açıklamaları metnin kendisi kadar gülünçtür.”

Dikkat edilirse hem Kur’an ayetlerinin hem de Müslüman alimler tarafından yapılan açıklamaların “*ridicule*” (gülünç) olduğu vurgulanarak okuyucu etkilenmektedir.

Örnek 4.

Aynı metnin son cümlesi şu şekildedir:

Fransızca ifade: “*Tu seras étonné que ces absurditez ayent infecté la meilleure partie du Monde, & avoueras que la connoissance de ce qui est contenu dans ce Livre, rendra cette Loi méprisable.*”

Fransızcadan yapılan İngilizce çevirisi şu şekilde: “*Thou wilt wonder that such absurdities have infected the best part of the World, and wilt avouch, that the knowledge of what is contained in this Book, will render that Law contemptible.*”

Fransızca metni dikkate alarak Türkçeye şu şekilde çevirebiliriz:

“Bu saçmalıkların, dünyanın büyük bir kısmına mikrop bulaştırdığını görünce şaşıracaksınız ve bu Kitapta yer alan bilgilerin bu Dini aşılanacak hale getirdiğini kabul edeceksiniz.”
Bu cümlede yer alan “*absurditez*” kelimesi eski Fransızca şekliyle yazılmış olup, günümüzdeki “*absurde*” kelimesine karşılık gelmektedir ve Tahsin Saraç’ın Fransızca-Türkçe sözlüğünde “*saçmalık, gülünçlük, anlamsızlık*” olarak açıklanmaktadır. Çevirmen bu ifadeyi kullanarak okuyucuya, Kur’an’ın saçmalık olduğu hissini vermekte ve okuyucuyu manipüle etmektedir. Yine aynı cümlede “*infecté*” sözcüğü ile Kur’an’da yer alan ifadelerin insanların zihinlerine mikrop bulaştırdığını iddia etmektedir ki bu da açıkça manipülasyondur.

4.SONUÇ

Sonuç olarak, başka dinler ve inançlar konusunda hoşgörülü olamayan kişilere gerek geçmişte gerekse günümüzde sık sık rastlanmaktadır. Nitekim geçtiğimiz günlerde Danimarka Parlamentosu mensubu bir milletvekilinin İsveç’te Kur’an-ı Kerim’i yakması buna bir örnektir. İncelediğimiz örneklerde çevirmenin, okuyucuyu manipüle ettiği açık bir şekilde ortadadır. Çevirmenin görevi okuyucuyu manipüle etmek değil, verilen metni doğru bir şekilde aktarmaktır. Gerek André du Ryer tarafından yapılan Fransızca çeviri gerekse Alexander Ross tarafından yapılan İngilizce çevirilerde yer alan “okuyucuya” kısmı incelendiğinde, her iki çevirin de birebir aynı olduğu görülür. Yani André du Ryer tarafından yazılan ve önsöz kabul edilebilecek olan “Okuyucuya” bölümü, içerik sorgulanmadan Alexander Ross tarafından da sözcüğü sözcüğüne çevrilmiştir. Literatürde yer alan, “Çeviri ideolojiden ayrı düşünülemez” ifadesinin doğruluğu bu örneklerden de anlaşılmaktadır. Çevirmenin görevi okuyucuyu manipüle etmek değil, metni doğru bir şekilde aktarmaktır. Özellikle kutsal metin çevirileri daha fazla hassasiyet gerektirir.

KAYNAKÇA

- L’Alcoran de Mahomet*, (1647). Çev. André du Ryer, Pierre Mortier, Amsterdam
- Dukate, A. (2007). Manipulation as a Specific Phenomenon in Translation and Interpreting, Doctoral Dissertation, University of Latvia Faculty of Modern Languages, Riga
- Farahzad, F. and Allameh, T. (1999). A Gestalt Approach to Manipulation. Museum Tusulanum Press University of Copenhagen.
- Kramina, A. (2004). *Translation as Manipulation: Causes and Consequences, Opinions and Attitudes*. KALBU STUDIJS, Studies About Languages, No.6
- Mustapha, Hassan (1998, 2001). Qur’ân (Koran) Translation. In Mona Baker (ed.). Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London and New York: Routledge, 200-205.
- The Alcoran de Mahomet (1649). Fransızcadan çeviren: Alexander Ross, Randal Taylor, London
- (<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96ns%C3%B6z>)
- <https://sozluk.gov.tr/>